

כהן

צג. כהן

ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו [ויקרא כא א]

* # *

הכהן מיוחד בדיניו הן בזכויות, והן בחובות, לעומת לוי וישראל. להלכות המיוחדות לו יש השלכות לגבי נושאים רפואיים, הן כרופא והן כחולה.

רקע היסטורי

כהן/רופא בין העמים - בעולם העתיק היה העיסוק ברפואה חלק בלתי נפרד מעבודת הכהן. רפואת הכהנים היתה נפוצה במצרים ובבבל, וכן ביוון. לעומת זאת, התפתחה בנצרות הקתולית התנגדות עזה לקשר בין רפואה לבין כמורה מפאת סיבות שונות [1].

כהן/רופא ביהדות - על פי התורה, היה לכהן תפקיד בקביעת הטמא והטהור במצבים רפואיים-היגייניים שונים, כגון נגעי אדם [2], נגעי בגדים [3], נגעי בתים [4], ומצורע [5]. אכן, לא היה זה תפקיד טיפולי, אלא תפקיד דתי-הלכתי, ועל כן אין ההתייחסות אליו בדינים אלו כרופא.

ביהדות אין כל איסור על קשר בין רבנים ועוסקים בקודש לבין רפואה, ואדרבה תמיד היה קשר הדוק ביניהם, אלא שביחס לכהנים ישנן בעיות הלכתיות מיוחדות.

בתקופת התלמוד היו מגדולי חז"ל, שהיו כהנים ורופאים, כגון רבי חנינא בן דוסא, ורבי חנינא בן חמא [6].

בימי הביניים היו מספר רבנים-כהנים, שהיו גם רופאים: ר' אשתרוק הכהן, ר' אליהו הכהן, ר' יצחק הכהן, ר' יצחק כהן קנטריני, ר' טוביה הכהן, מחבר ספר 'מעשה טוביה' (1652-1729), ר' יהושע פרחיה הכהן (נ' 1680), ר' אברהם פרחיה הכהן, רב בסלונקי (נ' 1728), במאה הי"ג למנינם: ר' שלמה כהן, רופא במצרים; ר' יוסף אברהם הכהן, רופא בחצר פרדיננד השלישי; דון יהודה בן מונס הכהן, רופא בחצר אלפונסו החכם; ר' פרץ הכהן, מחבר 'מערכות אלקים'; במאה הי"ד למנינם: ר' שמואל הכהן אשתרוק, רופאו האישי של השולטן האלג'ירי; במאה הט"ו למנינם: ר' וויטאל כהן ממרסיל, רופא העיר טולון משנת 1440; במאה הט"ז למנינם: ר' יצחק הכהן

מסיאנה; ר' יוסף בן יהושע הכהן, מחבר 'עמק הבכא' ו'דברי הימים', רופאו של הדוכס מגינואה; ר' מנחם משה כהן, רופא הקהילה בקרימונה; ר' אלעזר הכהן מוויטרבו, רופאו של האפיפיור; במאה הי"ז למנינים: ר' קלונימוס אהרן הכהן קנטריני, ועוד כמה רופאים-רבנים ממשפחת קנטריני [7].

בתקופות אלו לא היה צורך בנתיחת מתים לצורך לימוד הרפואה, שכן לימוד אנטומיה על גוויות בצורה מסודרת והכרחית לצורך לימוד הרפואה החל רק במאה הי"ח למנינים, ולכן לא היתה מגבלה על הכהנים לעסוק ברפואה מעשית [8].

פרטי דינים

האם מותר לכהן ללמוד רפואה?

לימוד אנטומיה ופתולוגיה - הבעיה ההלכתית הנוגעת ללימודי הרפואה של כהן היא הצורך ללמוד אנטומיה ופתולוגיה על גוויות, כחלק מהחיוב של לימוד הרפואה. דבר זה נוגע לאיסור על הכהנים להיטמא למתים [9], שהוא איסור עשה ואיסור לא-תעשה מן התורה [10], ואשר כולל כל טומאה הפורשת מן המת, כגון איבר מן המת, דם מן המת [11], כזית בשר מן המת, או עצם כשעורה [12], הן על ידי מגע ומשא, והן על ידי שהייה באוהל מת [13]. ובדין חצי שיעור בטומאת כהן - יש הסבורים, שהואיל ואין טומאה בחצי שיעור, אין גם איסור לכהן להיכנס לאוהל, שיש בו פחות משיעור טומאת מת [14]; ויש מי שסבור, שגם בזה יש איסור על הכהן [15].

הסוגיות ההלכתיות בנידון - להלן הצדדים השונים בהלכה שעל פיהם דנו הפוסקים בשאלה אם מותר לכהן ללמוד את מקצוע הרפואה:

בדין טומאת כהנים בזמן הזה מצינו דעות חלוקות. יש הסבורים, שלשיטת אחד מן הראשונים, היינו הראב"ד בעל ההשגות [16], אין על הכהנים בזמן הזה איסור להיטמא למת אף מדרבנן, כיוון שהם טמאי מת [17], וטהרת מי חטאת אינה נוהגת בזמן הזה, נמצא שאין הכהנים מוסיפים על עצמם ימי טומאה [18].

אכן, רוב הראשונים והאחרונים חולקים על הסבר זה בשיטתו של הראב"ד - יש הסבורים בשיטתו, שאמנם אם הוסיפו הכהנים טומאה על טומאתם, הרי הם פטורים, אלא שמכל מקום אסורים הם להיטמא מדרבנן [19], וכן משמע שיטת ראשונים אחרים, שאין איסור מן התורה על כהן טמא להוסיף טומאה על טומאתו [20], ומכל מקום אסור לו להיטמא מדרבנן [21]; ויש הסבורים, שלשיטת הראב"ד אסור לכהנים בזמן הזה להוסיף טומאה על טומאתם מן התורה, אלא שאינם לוקים על כך [22].

יתר על כן, רוב הראשונים והאחרונים חולקים על שיטת הראב"ד הזו מכל וכל, וסבורים שכהן שנטמא ופירש מן

הטומאה, וחזר ונטמא, חייב מן התורה, ומלקים אותו [23], ואף בזמן הזה מוזהר הכהן שלא להיטמא למת, לפי שקדושתו קדושת עולם, ואם נטמא חייב מלקות [24]. יש אף מהפוסקים שכתבו, שאין לצרף את שיטת הראב"ד אפילו כסניף, ואפילו לספק ספיקא, כי הוא נגד כל הפוסקים [25]; אך רבים מהאחרונים כתבו בנידונים שונים לצרף את שיטת הראב"ד לסניף ולספק-ספיקא [26].

רבים מהפוסקים סבורים שאין אנו בקיאים ביחסי כהנים בזמן הזה, ועל כן הכהנים בזמן הזה אינם אלא כהני ספק, ודנו בכך ביחס להלכות כהונה שונות [27]. מטעם זה יש מי שכתב להתיר לכהנים ללמוד רפואה, אף שמיטמאים למת [28].

אכן רוב הפוסקים סבורים, שגם בזמן הזה הכהנים מוחזקים הם, וחלילה להוציא לעז על יחסי כהונה בזמן הזה, וחלילה לעשות בזה איזה ספק, או לצרף דעה זו אפילו לצירוף כלשהו [29], ולפיכך יכולים הם לברך כל הברכות הנוגעים לכהנים (נשיאת כפים, פדיון הבן), לפדות בכור וכיוצא"ב [30].

יתר על כן, שאלה זו אם כהנים בזמן הזה יש להם דין מיוחדים לכל דבר, או שמא אינם אלא כהנים מספק, נוגעת רק לדברים של 'וקידשתו', או דברים שבממון כגון פדיון הבן וכיוצא"ב, אבל לענין איסור כהן לישא גרושה, ולענין הימנעות מטומאה כולם מודים, שאף כהני חזקה בזמן הזה מוזהרים על כך [31].

בשנת 1997 התפרסם מחקר גנטי, שעל פיו ישנם סמנים מיוחדים על הכרומוזום הזכרי (Y), שהם אופייניים ומשותפים לכל הצאצאים מזרע אהרן הכהן. הסמנים הללו נמצאו הן אצל כהנים אשכנזים והן אצל כהנים ספרדים באותה מידה. המחקר נערך על יהודים המוחזקים ככהנים ועל יהודים המוחזקים כאינם כהנים, והוא כלל נחקרים מישראל, אנגליה, קנדה וארה"ב. הערכת החוקרים הללו היא, שכיום ישנם כ- 350000 כהנים בעולם, המהווים כ- 5% מכלל הזכרים היהודים. על פי חישובים שונים הסתבר לחוקרים כי השינוי הייחודי הזה התרחש לפני כ- 3000 שנה, וזה תואם להפליא את ימי חייו של אהרן הכהן, שחי לפני כ- 3300 שנה. ממצאים גנטיים שאינם תואמים את התוצאות הללו באדם פלוני יכולים לשלול במידה גבוהה של הסתברות שאדם פלוני הוא כהן; מאידך, נוכחות הסמנים האופייניים תומכת במסורת שאדם פלוני הוא כהן, אך איננה יכולה להוכיח זאת. יש מי שכתב, שגם הבדיקות הגנטיות, אם אמנם יתברר כי אמניות הן, אין לסמוך עליהם באופן החלטי, אלא רק לצרפם כסניף לדברים אחרים, ועל כן אין להוציא כהנים מחזקתם להקל על סמך בדיקות כאלו [32].

יש מי שנטו להתיר לכהן ללמוד רפואה מדין פיקוח נפש, שאף על פי שהוא מוזהר מלהיטמא למתים, הרי עיסוקו העתידי ברפואה, מתיר לו את איסור טומאתו [33]. דעה זו נדחתה בגלל מספר נימוקים: יש רופאים אחרים, ולא צריך דווקא אותו [34]; אין היתר פיקוח נפש בלימוד הרפואה, רק בעיסוק ברפואה למי שכבר רופא ובקי [34]; אין כאן חולה בפנינו, שהלומד רפואה יכול להצילו [35].

יש מי שרצה להוכיח, שלצורך פרנסה התירו לכהן להיטמא [36], שכן מותר לכהן להיטמא על ידי יציאה לארץ העמים, בין השאר גם כדי להציל את שדהו מנוכרי [37]. דעה זו נדחתה, שכן יש הבדל בין הפסד ממון לבין מניעת ריוח [38], וכן מפני שטומאת ארץ העמים היא מדרבנן, ולא מצינו שהתירו לכהן להיטמא בטומאה דאורייתא לצורך פרנסה [39].

יש מי שהתיר לכהנים ללמוד רפואה, אם הגופות באותו בית ספר לרפואה הם של גויים [40]. אכן, עניין זה תלוי במחלוקת הפוסקים, שכן אמנם יש הסבורים שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל [41], אך יש הסבורים, שמת עכו"ם מטמא באוהל [42], ולהלכה כתבו הפוסקים, שנכון להיזהר כשיטה זו [43]. יתר על כן, לדעת מרבית הפוסקים, אף אם אין הגוי מטמא באוהל, הרי הוא מטמא במגע ובמשא [44].

יש מי שהתיר לכהן ללמוד רפואה, וכן התיר לכהן להכנס לבית חולים, על ידי העצה שיענוד על צווארו שרשרת של מתכת שנגעה במת או באוהל מת, מכיוון שחרב הרי הוא כחלל, היינו שכלי שנגע במת הרי הוא אבי אבות הטומאה כמת עצמו [45], וכל עוד הוא נושא את התכשיט הטמא על גופו, הרי הוא כמי שנוגע במת, ועל כן אין הוא מוסיף טומאה כשהוא חוזר ונוגע במת אחר [46]. גישה זו מבוססת על ההלכה, שכהן המחובר לטומאה, והוא מחולל

ועומד, אינו חייב על טומאה נוספת, הואיל ולא נסתלק מהטומאה הראשונה, וכל הטומאות כאחת הן חשובות, ואינו נחשב כמוסיף טומאה על טומאתו [47]. ואף כי נחלקו הפוסקים, אם מותר לכהן לנגוע לכתחילה בכלי מתכת שנטמא ממת [48], אך יש פוסקים שכתבו שנהגו הכהנים להקל בטומאת חרב [49]. אמנם גם בעל העצה עצמו כתב שיראי ה' לא ישתמשו בפתרון זה, כל עוד יכולים הם להימנע מלהזדקק לו [50]. אכן, רבנים אחרים דחו גישה זו [51], ובין יתר הנימוקים לדחיה יש לציין את זו: ההלכה שאין איסור תוספת טומאה כל עוד הכהן לא פירש מהטומאה הראשונה, היא דווקא כשהוא מחובר לטומאה שהכהן מוזהר עליה, אבל מכיוון שאין הכהן מוזהר על חרב כחלל, הרי הוא חייב על טומאת מת שני, גם כשהוא מחובר לחרב טמא.

יש מי שהתיר לכהנים ללמוד רפואה על ידי לבישת כפפות [52]. היתר זה הוא על סמך השיטות, שחיבור אדם בכלים וכלים במת, אין טומאתם כי אם מדרבנן, כמו חיבורי אדם באדם ואדם במת [53], ובצירוף צורך במצות רפואה. דעה זו נדחתה מכמה טעמים: כהן מיטמא גם בהיסט, ואי אפשר כשחותך בגוף המת שלא יסיט [54]; אין בעצם לימוד רפואה משום מצווה, ואין בזה כוח לדחות אפילו איסור דרבנן [55].

אשר על כן, סבורים רוב רובם של הפוסקים, שאסור לכהן ללמוד רפואה [56], והדבר פשוט וברור כל כך שאסור לכהן להיטמא למת, ומפורסם בכל העולם, שאפילו אם יבואו גדולי עולם ויאמרו להקל, אין שומעים להם [57]. וכן יש מי שאסר לכהן ללמוד רפואה גם בחו"ל, למרות שעורכים את ניתוחי המתים על גופות של גויים, והוא מחשש איסור נגיעה במת גוי [58].

יחד עם זאת יש מי שכתב, שאמנם איננו מורה היתר לכהנים ללמוד רפואה, אבל יש לצרף מספר ספיקות ודיני ספק-ספיקא באיסורים, ועל כן יש לצדד בזכותו של כהן שומר תורה ומצוות שלומד רפואה שלא להחתימו בחותמת של עברייני [59]. ועוד יש מי שכתב, שלימוד רפואה לכהן היא שאלה קשה, וודאי לכתחילה לא יכניס את עצמו לזו [60].

ופשוט, שכל כהן האסור בטומאת מת, הוא שאסור ללמוד רפואה, והוא כולל גם כהן בעל מום [61]; אבל מי שאינו חייב להימנע מטומאה, יכול ללמוד רפואה, כגון כהן חלל [62], ובת כהן [63].

אכן, אם יכול הכהן ללמוד רפואה בדרך שלא יטמא, כגון שלומדים אנטומיה על מודלים של פלסטיק או בעזרת מחשב, מותר לו ללמוד רפואה, אף שבעתיד, כשהיה רופא, יתכן שיצטרך לדחות את קדושת כהונתו [64].

דיני כהן המיטמא למתים

דיני כהן המיטמא למת - כהן המיטמא למתים פסול לעבודה במקדש [65], ולנשיאת כפים, ולכל מעלות הכהונה [66], עד שיקבל עליו בבית דין, שלא יטמא עוד למתים [67], והיינו דווקא אם מועד לכך תדיר, ועושה כן במזיד [68].

דיני כהן הלומד רפואה - על כן, כהן שלומד רפואה ומיטמא למתים - יש מי שכתבו, שצריך למחות בידו מלישא כפיו [69]; יש מי שכתב, שיש להחשיבו לשוגג, כי הוא סובר שעוסק בלימוד ויכול לרפאות אחרים, אלא שיש למחות בו [70]; ויש מי שכתב, שלא די בקבלה בלבד, שמקבל על עצמו שלא יטמא למתים, אלא צריך שידור ברבים [71]. ולעומתם יש מי שכתב, שאמנם כהן המיטמא למתים פסול לנשיאת כפיים, אך אין עליו למחות בו, אלא הוא עצמו ידע שהוא פסול לדוכן [72].

כהן שלומד רפואה וממשיך להיטמא למתים נגד הדין, אין להעלותו לתורה [73].

דיני כהן שהוא רופא, או עובד רפואה

טיפול בחולים שונים - פיקוח נפש דוחה איסור טומאת כהנים [74], ובספק פיקוח נפש - יש מי שכתב, שאסור להיטמא [75], וחלקו עליו האחרונים [76].

יש מי שכתב, שטומאת כהן מותרת אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה [77].

כהן רופא - מותר לרופא כהן לנתח חולה, ולכרות איברים, ואפילו איברים שהכהן נטמא להם, מדין פיקוח נפש [78].

לדעת רוב הפוסקים מותר לכהן רופא להיכנס לבית גוסס, כדי לטפל בו, משום ספק-ספיקא של פיקוח נפש [79], ויש מי שאסר [80]. יש הסבורים, שההיתר נכון דווקא כשאין שם רופא אחר [81]; ויש הסבורים, שגם אם יש שם רופא אחר, יכול הרופא הכהן להיכנס לגוסס ולטפל בו, כי לא מכל אדם זוכה להתרפאות [82]. ואם הכהן בקי יותר מחבריו הרופאים, פשוט שמותר לו להיכנס לבית הגוסס, ולטפל בו [83]. וכן פשוט, שמותר לרופא כהן לטפל בגוססים מאותם קרובים שמטמא להם - היינו אמו, אביו, בנו, בתו, אחיו, אחותו ואשתו [84], שכן להלכה נפסק כדעת הסוברים, שלא רק שמותר לכהן הדיוט להיטמא לקרובים אלו, אלא אף חייב הוא להיטמא להם [85]. יש מי שכתב, שאם הגוסס עוד בהכרה, ומפחד להישאר לבדו, ויש חשש שאם ישאירוהו לבדו יקרבו את מותו מפחדו, חייב הכהן להישאר עמו בחדר, ואפילו אין הוא רופא [86].

יש מי שכתב, שאם המת נמצא בחדר אחר, מותר לרופא כהן להמשיך עבודתו בבית החולים [87]. וטעמו: שאפשר לצרף כמה סניפים להקל: כהנים בזמננו אינם מיוחסים; דעת הראב"ד שבזמן הזה שהכהנים בלאו הכי טמאי מתים אין איסור מן התורה לחזור ולהיטמא; דעת הש"ך שבחדר אחר איסור טומאה הוא רק מדרבנן.

כהן מיטמא למת מצווה [88]. ולכן, אף שאסור לרופא כהן להיכנס לבית שיש בו מת, רק כדי לאשר מותו, ואסור להזמין לשם כך, אבל אם תימנע קבורת המת מבלי עדות רופא, שבדק אותו ומצא שהוא מת, הרי זה מת מצווה שאין לו קוברים, ומותר לכהן רופא לקבוע את מותו לצורך קבורתו [89]. וכן מותר לכהן לטפל בקבורתו של מת יהודי, במקום שיש חשש שהגויים לא יקברוהו כראוי [90], או בכל מקרה שיש חשש לבזיון המת, ואין שם מי שיטפל בו [91].

כהן אח - מותר לכהן לעבוד כאח בבית חולים, אם יש הכרח בדבר לצורך פרנסתו, או לטובת החולים, והיינו דווקא בהתנאות תנאי, שאם ימות מת יהודי, ואפילו אם יהיה שם גוסס יהודי, יוכל לצאת מן הבנין עד שיפנו את המת, אלא אם כן הוא עסוק בטיפול בחולה שיש בו סכנה, או שמדובר בבית חולים, שרוב המאושפזים הם נוכרים [92]; ויש מי שכתב, שדי אם יתנה שיוכל לצאת החוצה דווקא אם ימות מת באותו חדר שהוא נמצא שם, אבל אם ימות מת בחדר אחר, יוכל להמשיך לטפל בחולים, ובפרט אם יסגור הדלת [93].

אסור להשתמש בכהן אפילו בזמן הזה [94], אף על פי כן מותר לכהן לשמש כאח, ולעשות כל הדרוש לחולה, מכיוון שמותר לו למחול על כבודו להנאתו ולפרנסתו [95]; ומכל מקום, לכתחילה אל לו להיכנס למקצוע כזה, אם אחר כך יצטרך לעשות מלאכות בזווית [96]. אמנם יש מי שכתב, שאיסור השימוש בתלמיד חכם הוא דווקא שימוש של עבדות, אבל שימוש שרגיל אדם לעשות לחברו דרך גמילות חסדים אינו בכלל זה, שאם לא כן לא מצינו ידיו ורגליו לקבל שימוש מבני תורה [97]. ויש לומר שהוא-הדין ביחס לכהן.

כהן רב - יש מי שכתב, שרשאים כהנים לשמש כרבנים בבתי חולים לשם ביקור חולים, ואמירת ויודי עם גוססים [98], ויש מי שאסר [99].

כהן רוקח - רוקח כהן שיושב כל הזמן בחדר סגור בפני הטומאה, מותר לו לעבוד בבית חולים [100].

כהן בחברת הצלה - בעניין השתתפות כהן בחברת הצלה, אם יש שם רופאים ומטפלים אחרים שאינם כהנים, אסור לכהן לטפל בחולים הנוטים למות; אבל אם אין הם בקיאים כמו הכהן, פשוט שיכול הוא להיכנס לבית החולה המסוכן, ועושה מצווה בכך [101].

רשלנות של רופא כהן - כהן שהרג את הנפש - יש אומרים, שלא ישא כפיו, אפילו אם עשה תשובה [102]; ויש אומרים, שאם עשה תשובה, נושא כפיו [103]. אכן, כהן רופא, שעקב טעותו מת חולה, אם חזר בתשובה, מותר לו לשאת כפיו לכל הדיעות, כי נתכווין למצווה [104]. וכן כהן מוהל שמל תינוק, ועל ידי שגגתו גרם למותו של התינוק, נושא את כפיו [105].

רופא כהן שהפיל עובר - וכן כהן שגרם הפלה לאשה, נושא את כפיו [106], אפילו אם ידוע שכלו לו חודשיו [107]. אבל רופא כהן המבצע הפלות בניגוד להלכה, לא ישא כפיו [108].

דיני כהן חולה

צנתר שתן - כהן חולה, שנזקק לצנתר שדרכו נוטף שתן לתוך שקית, או לתוך כלי זכוכית, ואינו מרגיש בעת שהשתן נוטף ממנו, מותר לו לעלות לדוכן, ובלבד שיהיו בגדיו העליונים נקיים, ולא יהיה נודף ממנו ריח רע [109].

עמידה - כהן שהוא חלש או חולה, ואינו יכול לעמוד אלא על ידי סמיכה, לא ישא כפיו [110]. ויש מי שפסק להקל [111].

ידיו מרתתות - כהן שידיו מרתתות, ואינו יכול להגביה ידיו, לא ישא כפיו, ומצב כזה מעכב אפילו בדיעבד [112]. ואם יכול להגביה ידיו לזמן קצר, יגביהם בשעת אמירת המילים, ויניחם בשעת הניגון שבין תיבה לתיבה; ואם לא יכול לעשות כן, מכל מקום יעלה לדוכן, ויסמוך ידיו בדבר אחר, אך לא יברך [113].

תחבושת - כהן שיש לו תחבושת על אצבעו, מותר לו לעלות לדוכן [114], שכן אין כלל דין חציצה בתחבושת לצורך נשיאת כפיים, 'ומעשים בכל יום שגם כהן שיש על ידו תחבושת עולה לדוכן ומברך ברכת כהנים, ואין פוצה פה' [115]. ויש מי שכתב, שאם התחבושת היא בגודל ג' על ג', הרי היא חוצצת ופוסלת [116].

שינויי קול - כהן צרוד שאינו יכול לדבר אלא בלחש, לא ישא כפיו [117]. וכן כהן שעבר ניתוח בגרונו, ועקב כך מדבר בלחש, או בקול משונה, לא ישא כפיו [118].

סומא - כהן סומא, אפילו באחת מעיניו, לא ישא כפיו; ואם היה דש בעירו, היינו ששה בעיר יותר משלושים יום - מותר, ואפילו אם הוא סומא בשתי עיניו [119]. ויש מי שכתב, שדווקא אם עיוורונו ניכר באופן חיצוני, אבל אם עיניו נראות כרגיל, מותר בכל מקרה, ואפילו אם אינו דש בעירו [120]. אכן כיום כל זה אינו נוהג, מכיוון שהכהנים משלשלים טליתותיהם על פניהם [121].

חולה מעיים - כהן שהוא חולה מעיים, לא ישא כפיו [122].

משותק ברגליו - כהן משותק ברגליו, ואיננו יכול להסיר מנעליו, יש מי שכתב, שיעלה לדוכן עם בתי שוקיים המחברים למכנסיים, שאין בהם רצועות, ושהם מיוחדים לו לעליה לדוכן [123].

אכל ביום צום - כהן שהיה חולה, ואכל ביום תענית, לא יעלה לדוכן במנחה [124]; ואם אין שם כהן אחר, או שיש

רק כהן אחד נוסף, יכול לעלות לדוכן [125].

אישפוז בבית חולים - כהן חולה, אפילו במחלה שאין בה סכנה, מותר לו להתאשפז בבית חולים שרוב המאושפזים הם גויים, אף שלא ימלט שלא יהא מת בבנין [126]. ואם הוא בבית חולים, שרוב המאושפזים הם יהודים - יש הסבורים, שאם מדובר בחולי שאין בו סכנה, וגם לא יגיע לידי סכנה, אסור לו להתאשפז בבית חולים כזה [127]; יש מי שהתיר [128]; ויש מי שכתב, שאם אינו יכול לקבל טיפול מתאים אלא באישפוז, ובעת כניסתו לבית החולים אין שם מת יש להקל [129]; ואם יש חשש סכנה, מותר לכהן להתאשפז בבית חולים, אפילו בזמן שהטומאה נמצאת כבר, ואפילו ברוב חולים יהודים [130].

בכל מקרה שהכהן מאושפז בבית חולים, עליו להקפיד, עד כמה שאפשר, שדלת חדרו תהיה סגורה, ולא יפתח את הדלת אלא לצורך, ואין לו לצאת מחדרו שלא לצורך, אבל מותר לו לצאת לצורך בדיקות וטיפולים, וכן מותר לו לצאת לבית הכנסת לתפילה בציבור [131]. ואם יצא לבית הכנסת בהיתר, ואחר כך נודע לו שיש שם מת, עליו להיכנס לחדר סמוך ולסגור הדלת, עד שיעבירו את הטומאה [132], שכן דלת מהווה חציצה גמורה בפני הטומאה, גם כאשר יש לדלת צירי מתכת [133], ולכן כהן שנמצא בבית שיש בו מת, צריך לסגור עצמו בחדרו, ואל יצא החוצה, כי בכך יפגע בדין סוף טומאה לצאת [134].

מותר לגדול להביא כהן קטן שהוא חולה לפתח בית החולים, ומשם עדיף שיקחהו נוכרי, או קטן אחר, ויכניסוהו לבית החולים; ואם אי אפשר בכך, יכול גם ישראל גדול להכניסו לבית החולים; אבל אסור לאביו ואחיו הכהנים המבוגרים להכניסו לבית החולים, אלא אם יש חשש סכנה, שאז הכל מותר [135].

בית שיש בו שלד - חולה כהן, שצריך ללכת לבית רופא שיש לו שלד של מת יהודי, אין להתיר לו להיכנס לבית זה [136]; ואם יש להניח שהשלד הוא של גוי - יש מי שהתיר כניסת החולה לבית זה [137], ויש מי שאסר [138].

איברים כרותים - כהן שנחתכה רגלו, אסור לו להחזיקם אצלו כדי להראות מה נעשה בו, למען יכמרו רחמים עליו, כי גם איבר מן החי של עצמו מטמא [139]; ואם אין האיבר שלם, רשאי ליגע בו, ואין בו איסור טומאה [140].

ניתוח - מותר לנתח כהן, אפילו לצורך מחלה שאין בה סכנה, ואף על פי שכתוצאה מן הניתוח יהיה בעל מום [141]; ויש מי שכתב להתיר דווקא על ידי רופא נוכרי [142].

ביקור חולים - בדין ביקור חולים של כהן אצל חולה המאושפז בבית חולים, שאין בו סידורים מתאימים לבדד את הטומאה - יש מי שכתב, שאין להתיר לכהן כלל ביקור חולים בבית חולים, כי נשתנו כיום בתי החולים שלנו, וכמעט אי אפשר שלא יימצאו שם איברי מת [143]; יש מי שסבור, שאם רוב החולים המאושפזים הם נוכרים, ואם הוא צורך גדול, כגון לבקר את אביו או את בנו, משום צער הגדול, או אשתו, או קרובי משפחת אשתו, משום שלום בית, מותר לו לבקר אותם, אבל יברר עד כמה שאפשר, אם יש באותה שעה מת יהודי [144], וכשרוב החולים הם נוכרים, גם אם בית החולים נמצא בשכונה של יהודים - מותר [145]; אבל בבית חולים, שרוב המאושפזים הם יהודים, אסור לכהן לבקר חולים המאושפזים שם [146], אלא אם כן יש בזה צורך גדול ואמיתי, ולזמן קצר בלבד, אבל סתם ביקור חולים בבית חולים אסור, ובעיקר אסור לבקר באגף היולדות, ששם מצויים נפלים בשכיחות רבה [147]; ואם אין מי שיאכיל את הפג המאושפז במחלקת פגים, כגון שהאחיות בשביתה, פשוט שמותר לאב הכהן לשהות שם כדי להאכיל את הפג, אך אל ישהה יותר מהנחוץ [148]; ויש מי שכתב, שכשאין נחיצות מיוחדת לכהן להיכנס לבית החולים, וגם אם הוא לצורך ביקור חולים, שאין בביקור זה משום משמעות מיוחדת להקל על מצב החולה, אין לכהן להיכנס לשם; אם יש צורך בביקורו, שעל ידי זה יש משמעות להקלת מצבו של החולה, יש לעשות שאלת חכם; ואם צריך לבקר חולה מסוכן, והחולה מעוניין בביקורו, או שעל ידי ביקורו יועיל לחולה, אין חשש [149]; ויש מי שכתב לצרף ספקות שונים [150], ואם אי אפשר לברר אם יש באותה עת מת יהודי, מותר לו לבקר חולה [151]. יש מי שכתב, שבשעת הצורך יכולים כהנים לסמוך על בתי חולים בישראל שתולים שלט בחוץ 'אזהרה לכהנים' ולהיכנס לבית החולים, ובחול"ל אפשר לסמוך להקל אפילו כשלא תולים שלט כזה [152]. וכן יש מי שכתב, שאם אפשר, צריך לברר אם יש שם מת יהודי, ובספק מותר לכהן לבקר חולה בבית חולים [153].

טומאה לקרובים - אסור לכהן להיטמא לקרובו המת, כשגופו של מת זה חסר, בין שנחסר בשעת מיתה, ובין שנחסר לאחר המיתה, ואפילו מונח החלק החסר ליד המת [154]. ובענין שיעור החיסרון - יש מי שכתבו, שאפילו חסר מהמת כלשהוא אסור לכהן להיטמא לו [155]; ויש מי שכתב, שצריך חיסרון איבר, או חיסרון ניכר [156]; ואם נחסר מגופו בחייו, חלוקים הפוסקים אם גם אז אסור לכהן להיטמא לו אם לאו [157]. יש הסבורים, שדווקא כשהחיסרון הוא מבחוץ, לא יטמא לו הכהן, אבל חיסרון איבר מבפנים, בין אם נחסר האיבר הפנימי מחיים, ובין אם נחסר בניתוח לאחר המוות, אינו חיסרון לדין טומאת כהן, ויכול הכהן להיטמא לקרובו, שחסר לו מאיבריו הפנימיים [158]; ויש מי שכתב, שאין הבדל בין אם החיסרון הוא מבחוץ, או אפילו אם חסר אחד מהאיברים הפנימיים [159]. ואפילו תפרו את האיבר החסר עם הגוף לאחר מותו, אין זה חיבור והרי הוא חסר, ואין הכהן מיטמא לו [160]. וחיסרון דם אינו נקרא חיסרון [161].

דיני כהן בעל מום [162]

סוגי מומים - ישנם מומים קבועים, שהרושם שלהם נשאר לעולם, וישנם מומים עוברים, שהם לשעתם, אבל מתרפאים לחלוטין [163].

אין פוסל באדם אלא מומים שבגלוי, אבל מומים שבחלל הגוף, אף על פי שנעשה טריפה, עבודתו כשרה [164].

מומים בכהן ובבהמה - שלושה מיני מומים הם [165]: יש מומים, שאם הם בכהן, הם פוסלים אותו לעבודה, ואם הם בבהמה, הם פוסלים אותה להקרבה, ומניינם הוא חמישים [166]; יש מומים, שפוסלים רק את הכהן לעבודה, אבל כשהם בבהמה, אין היא נפסלת להקרבה, ומניינם תשעים [167]; ויש מומים, שאינם פוסלים לא את הכהן, ולא את הבהמה, אלא משום מראית עין, ומניינם שניים [168].

קדושת כהן - המצווה לקדש כהן, לכבדו, ולהקדימו לכל דבר שבקדושה [169] חלה גם על כהן בעל מום [170].

נשיאת כפיים - כהן בעל מום כשר מעיקר הדין לנשיאת כפיים [171], אלא שחז"ל פסלו מי שיש לו מום שבגלוי, מחשש שהעם יסתכלו בהם, ויסיחו דעתם מהברכה [172].

כהן שיש לו מום בפניו, או בידיו, או ברגליו, כגון שהיו אצבעותיו עקומות, או עקושות, או שהיו ידיו בוקניות, לא ישא כפיו, מפני שהעם מסתכלים בו [173], וטוב שיצא החוצה בעת ברכת כהנים [174]. ואם היה דש בעירו, דהיינו שהם רגילים בו, ומכירים הכל שיש בו אותו מום, ישא כפיו [175]. יש מי שכתב, שדווקא בסומא מועיל כשהוא דש בעירו, אבל בידיו בוקניות וכד' לא מועיל, משום שזה שינוי גדול [176]. ואם מנהג המקום שהכהנים מכסים פניהם וידיהם בטלית בשעת הברכה, אפילו אם יש בפניו ובידיו כמה מומים, ולא היה דש בעירו, עולה לדוכן ונושא כפיו [177], ודווקא אם היו ידיו בפנים הטלית, אבל אם הם מבחוץ, לא מועיל הטלית לידיו [178], וכן לא מועיל אם מנהג המקום הוא שאין הכהנים מכסים פניהם בטלית, אלא שהוא רוצה לכסות, או שהקהל מכסה ולא הכהנים [179]. וכן לא מועיל המנהג לכסות בטלית במום שהוא ניכר גם תחת הכיסוי בטלית [180].

כהן שנקטעו שתי ידיו לא יעלה לדוכן כלל [181]. ואם נקטעה רק ידו האחת - יש אומרים, שיכול לעלות לדוכן, אך ישא כפיו בלא ברכה [182]. ודין זה הוא דווקא אם הוא דש בעירו, אך אם איננו דש בעירו, לא יעלה לדוכן כלל, ואפילו במקום שמכסים ידיהם ופניהם בטלית, כי זה מום ניכר גם מתחת לטלית [183]. ואם נקטע רק חלק מהאצבע, יכול לשאת כפיו [184].

עבודה במקדש - כהן בעל מום פסול לעבוד עבודה במקדש [185], וזהו אחד משס"ה הלאוים שבתורה [186].

בין אם הכהן היה תם ונעשה בעל מום, ובין אם הוא נולד בעל מום, הרי הוא פסול לעבוד במקדש [187].

כל הקרבנות וכל העבודות הם בכלל האיסור, ואיסורם מן התורה [188], ואף אסורים הם בהוצאת הדשן, ובהרמת הדשן [189], ובעבודות הקשורות לפרה אדומה [190], אך הם כשרים במצות שמירת המקדש [191].

גם בעל מום עובר אסור בכל העבודות [192], אבל מותר הוא בכל העבודות לאחר שעבר מומו [193].

כהן בעל מום שעבר ועבד - לוקה [194], ואין לוקים אלא על עבודות תמות, היינו עבודות שאין אחריהן עבודה [195], והן ארבע עבודות: זריקה, הקטרה, ניסוך המים בחג, וניסוך היין לתמיד [196].

כהן בעל מום שעבר ועבד, חילל את העבודה ופסל אותה [197], ודין זה נכון גם באותן עבודות שלא לוקה עליהם [198]; ואפילו אם עבד בשוגג עבודתו פסולה [199]. והיינו דווקא במומים הפוסלים בין באדם ובין בבהמה, אבל מומים שאינם פוסלים אלא באדם בלבד, אם עבד, אינו מחלל את העבודה [200], ודין זה נכון גם בבעל מום עובר [201].

בעל מום היה פסול גם בבמה קטנה בשעת היתר הבמות [202].

תפקידם של כהנים בעלי מום במקדש היה להתליע את העצים למערכה, היינו להסיר את העצים שנמצא בהם תולעים, לפי שהם פסולים למערכה [203].

כהן בעל מום כשר לאכול מן הקרבנות, בין מקדשי קדשים ובין מקדשים קלים [204]. וכן נוטל הוא חלק בחלוקת הקדשים עם שאר הכהנים [205], בין אם היה תם ונעשה בעל מום, ובין אם נולד בעל מום [206].

כהן בעל קרבן שהוא בעל מום, נותן קרבנו לאנשי המשמר, והעור שלהם [207].

כהן בעל מום אסור לו להיכנס לבית המקדש מן המזבח ולפנים, ואם עבר ונכנס - לוקה, אף על פי שלא עבד [208].

כהן בעל מום אף הוא מוזהר שלא לעבוד עבודה כשהוא טמא, וזה איסור נוסף על עצם האיסור שלא יעבוד כשהוא בעל מום [209], אבל לא חל עליו איסור עבודה כשהוא שתוי-יין [210].

טומאת מת - כהן בעל מום אף הוא אסור להיטמא למתים [211].

כהן גדול - כהן גדול שעבר מכהונתו מחמת מום, מכל מקום נשאר בדינו ככהן גדול, ואסור לשאת לאשה אלמנה ובעולה [212].

עגלה ערופה - כהנים בעלי מום כשרים בעגלה ערופה לומר 'כפר לעמך ישראל וכו' [213].

נגעים - כהן בעל מום יכול לראות נגעים [214].

עבד עברי - עבד עברי שהוא כהן אינו נרצע, מפני שנעשה בעל מום [215].

מקורות והערות

- [1] ראה הרב י. יעקובוביץ, הרפואה והיהדות עמ' 287-289;
- [2] ויקרא יג א-מו;
- [3] ויקרא מז-נט;
- [4] ויקרא לד-נז;
- [5] ויקרא יד א-ג;
- [6] ראה סדר הדורות, ח"ב עמ' פז; הרפואה והיהדות עמ' 290. וראה יומא מט א;
- [7] כל אלו נמנו בספר הרפואה והיהדות, עמ' 290 הע' 26;
- [8] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה; עשה לך רב ח"ג סי' לב. ומה שהעיר בס' הרפואה והיהדות עמ' 290 הע' 27, שניתוחי מתים לא היו ההזדמנות היחידה למגעו של הרופא עם גופות מתים, אינו קשה, כי החשש העיקרי נוגע לשלב לימוד הרפואה, ולא לשלב העיסוק ברפואה - ראה להלן בפרטי דינים;
- [9] בפרקנו;
- [10] סוטה כג א; קידושין כט א; ב"מ ל א; רמב"ם גזלה ואבדה יא יח, ואבל ג א, וסהמ"צ ל"ת קסו;
- [11] תו"כ ר"פ אמור; אהלות ב א-ב; רמב"ם טומאת מת ב יב. על שיעור דם מן המת, שכהן מוזהר עליו - ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, עמ' רסג-ד;
- [12] תו"כ ר"פ אמור; שמחות ד כא; רי"ף הל' טומאה; רמב"ם אבל ג א; טושו"ע יו"ד שסט א;
- [13] רמב"ם אבל ג א; טושו"ע יו"ד שעא א;
- [14] חות יאיר סי' טו; חלקת יואב חיו"ד סי' ט;
- [15] שו"ת חקרי לב חאו"ח סי' מד;
- [16] ראב"ד נזירות ה טו. ויש להעיר כי שיטת הראב"ד הנ"ל בהשגותיו על הרמב"ם, סותרת לשיטתו בספרו תמים דעים סי' רלו, ובהשגותיו על הר"ף סוף מכות, ששם כתב כשיטת רוב הראשונים כדלקמן, שכהן אסור מן התורה לחזור ולהיטמא. וכתב בשו"ת חת"ס חיו"ד סוסי' שלח, שהראב"ד חזר בו ממה שכתב בהשגות, אך בנחל אשכול הל' טומאת כהנים סוסי' נד כתב, שמקודם כתב הראב"ד ס' תמים דעים, וההשגות כתב לעת זקנתו. ואמנם בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שסו כתב באמת להיפך, שהראב"ד חזר בו ממה שכתב להחמיר בתמים דעים, והקל בהשגותיו, שהם מאוחרות יותר. וראה בשד"ח מערכת טי"ת כלל מד ד"ה אמנם הגאון וכו';
- [17] ראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שמ אות א, שביאר כיצד היא המציאות שכהנים בזמן הזה הם טמאי מתים;
- [18] משל"מ אבל ג א, ושו"ת רעק"א תניינא סי' יח - בשיטת השגות הראב"ד נזירות ה טו. וראה עוד בשד"ח מערכת טי"ת סוף כלל מד; שו"ת חיי אריה סי' סז;
- [19] מאירי נזיר מב ב; רמב"ן מכות כא א; מנ"ח מ' רסג; שיירי קרבן, ירושלמי נזיר ז א ד"ה אכריז; ישועות יעקב או"ח סי' שמג סוסק"ב; שו"ת שאגת אריה החדשות סי' יא;
- [20] רש"י - אליבא דלח"מ נזירות ה טו; משל"מ אבל ג א; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלט. אמנם בחזו"א יו"ד סי' רי אות יג, כתב שדעת רש"י איננה כדעת הראב"ד; ר"ת - הובא בסמ"ג עשין רלא; תורת האדם לרמב"ן הוצאת שעוועל עמ' קלה; רא"ש הל' טומאה סי' ו. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח-ט, ובמנ"ח מ' רסג סקי"ג ד"ה אבל באמת, שדעת הר"ת כדעת הראב"ד. וראה בחזו"א יו"ד סי' רי סקי"ג; בה"ג - הובא בסמ"ג עשין רלא; שלטי גיבורים שעל הרי"ף בהלכות קטנות, הל' טומאה אות ד; ס' יראים השלם, סי' שיא; סמ"ק, סי' מח. ומה שכתב בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו, שהר"ן בחי' נידה נז א סובר כר"ת, לא משמע כן, עיי"ש;
- [21] תורת האדם, עמ' קלו; שו"ת הריטב"א ח"א סי' שכד, וסי' תי; האשכול ח"ב עמ' 177; שו"ת הרשב"א ח"א סי' שכד;
- [22] דגול מרבבה יו"ד סוסי' שעב ד"ה אמר יחזקאל; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלה-שלט, וסי' שמ אות א. וכן משמע בחי' רמב"ן מכות כא א, בשיטת הראב"ד, שסובר שכהנים בזמן הזה אין לוקים על הטומאה אבל אסורין. וכן כתב בערוה"ש יו"ד שסט ב, בדעת הר"ת;
- [23] רמב"ם אבל ג ד; תורת האדם לרמב"ן הוצאת שעוועל עמ' קלה, וחי' הרמב"ן שבועות יז א, מכות כא א, נידה נז א; שו"ת הרשב"א ח"א סי' שכד; מאירי נזיר מב ב, ומכות כא א; ריטב"א שבועות יז א; חי' הר"ן נידה נז א; ס' האשכול ח"ב עמ' 177; רי"ו חוה נכ"ח ח"ד; ב"י יו"ד סי' שעג סוד"ה לכל אלו וכו'; שו"ת שאגת אריה החדשות

סי' יא;

[24] תשובות הגאונים חמדה גנוזה סי' נה, וראה באוצר הגאונים ברכות עמ' 17; האשכול ריש הל' טומאת כהנים. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, הע' 13, שכן נראה ברי"ף ורא"ש הל' טומאה, וטושו"ע יו"ד, שהביאו להלכה דיני טומאת כהנים בזמן הזה;

[25] משל"מ אבל ג א; דגול מרבבה יו"ד סי' שעב סק"ב (אמנם ראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח, שהדגול מרבבה חזר בו לאחר משא ומתן עם הגר"נ אדלר); שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח (אמנם בסי' שלט השתמש החת"ס בדעה זו לס"ס, והעיר בשו"ת אבני נזר סי' תסח, ששתי תשובות אלו סותרות);

[26] לדוגמא ראה שו"ת אהל יצחק חיו"ד סי' לג; שו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב סי' קנא; שו"ת חזון נחום סי' קטו; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו; שערים המצויינים בהלכה, סי' רב סק"ו, בקונטרס אחרון; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חיו"ד סוסי' שע. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלט, ובמנ"ח מ' רסג סקי"ג ד"ה אבל באמת וכו', שתמהו על המשל"מ אבל ג א, שכתב שדעת הראב"ד היא יחידאה, בעוד שיש עוד ראשונים הסבורים כמותו, כמבואר לעיל;

[27] שו"ת מהרי"ק ח"א סי' קמח-קמט; שו"ת הריב"ש סי' צד; שו"ת מהרי"ו סי' קנג; יש"ש ב"ק פ"ה סי' לה; רמ"א או"ח תנז ב; שו"ת מהרשד"ם חאבהע"ז סי' רלה; דברי חמודות רפ"ק דבכורות אות ט; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' צג; ט"ז יו"ד סי' שכב סק"ה; ש"ך שם סק"ט; מג"א או"ח סי' רא סק"ד; שו"ת מבי"ט ח"א סי' ריט; ישועות יעקב או"ח סי' שמג סק"ב; שו"ת צמח צדק חאבהע"ז סי' יא; שאילת יעבץ ח"א סי' קנה; שו"ת בית אפרים חא"ח סי' ו; חיי אדם שערי צדק פי"ד ס"ד; חזו"א שביעית סי' ה סקי"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' סט. וראה באריכות בפת"ש יו"ד סי' שה סקי"ב, וסי' שכב סק"ג, ובשד"ח מערכת כ"ף כלל צב;

[28] הרב צבי הכהן שערשעוובסקי, המליץ, שנה תרמ"ד, גליון א;

[29] שו"ת כנסת יחזקאל סוסי' נו וסוסי' צו; שו"ת חוט השני סי' יז; שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קמט; גליון מהרש"א יו"ד שה ח; ערוה"ש יו"ד שה נה; שו"ת הגר"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמו סק"ו. וכן נראה דעת החת"ס חיו"ד סי' קמז-קמה, ושם סי' רצא, ושם חאבהע"ז ח"א סי' מא-מב. אך ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו. וראה באריכות במאמרו של הרב ש. אריאלי, נועם, ב, תשי"ט, עמ' נה ואילך;

[30] ראה בשד"ח שם. וראה עוד בשאלת ייחוס הכהנים בזמן הזה בתומים סי' טו אות ג; מנ"ח מ' שני; שו"ת חתן סופר סי' כה. וראה עוד בסי' אוצר פדיון הבן, ח"א פ"ז. אמנם ראה בסי' עליות אליהו סי' ז, שהגר"א פדה עצמו אצל מהר"ם רפפורט הכהן, לפי שמשפחת רפפורט מוחזקים למיחסי כהונה. וראה עוד בנידון במעשה רב, סי' קא;

[31] כל בו על אבלות, ח"א עמ' 82, על פי מדרש תהלים פי"ט, והאשכול הל' טומאת כהנים רפנ"ב; הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג עמ' קצט ואילך;

[32] שו"ת ציץ אליעזר, חכ"ב סי' נט סק"א;

[33] ראה עורך כרם חמד, שנה ח, תרי"ד; הרב מ. הכהן, תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' עה ואילך;

[34] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה;

[35] הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך;

[36] ר' יצחק שמואל ריג'יו (המכונה יש"ר), כרם חמד כרך ח, שנת תרי"ד;

[37] שמחות ד כה;

[38] עורך כרם חמד שם;

[39] הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך. אמנם על דחיה זו יש להעיר, שלשיטות פוסקים רבים, אין טומאת כהן בזמן הזה אלא מדרבנן, כמבואר לעיל, וי"ל;

[40] מלכי בקודש ח"ג עמ' 9 ועמ' 153; הרב ל.י. הלפרין, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קצב ואילך. וראה הערת הגרש"ז אויערבאך, בלב אברהם, עמ' כא, שיש הבדל גדול בין ישראל לעמים;

[41] רמב"ם טומאת מת א יג, ואבל ג ג; יראים השלם סי' שכב. וראה בהג' מיימוניות אבל פ"ג אות ב; נמו"י ב"מ קיד ב; משל"מ אבל ג א; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח; גשר החיים ח"א פ"ו ס"ג; אנציקלופדיה תלמודית כרך יט, ע' טמאה, עמ' תקא;

[42] תוס' יבמות סא א; סמ"ג עשין רלא; שו"ת מהר"ם בר"ב ד"ק סי' קסט. וראה בשו"ת הרא"ש כלל ל סי' א; מאירי יבמות סא א, בשם אחרוני הרבנים;

[43] שו"ת הרא"ש כלל ל סי' א; טושו"ע יו"ד שעב ב;

[44] רמב"ם שם; סמ"ק מ' פט; ראבי"ה חולין סי' אלף וקנג; ריטב"א פסחים ט א; ש"ך יו"ד סי' שעב סק"ד. אף שהיראים השלם סי' שכב סבור, שגוי אינו מטמא אף במגע ומשא. וראה בשו"ת הגר"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה, שאין להחשיבו כדעת יחיד בדין זה, ויש מקום לצרפו לספקות. וראה בכל בו על אבלות, ח"א עמ' 81-84, שאסר אף במת גוי;

[45] רמב"ם טומאת מת ה ג;

- [46] הרב ש. גורן, כל הכתוב לחיים (טוביאס), עמ' תצו-תקיא;
- [47] ראה נזיר מג א; רמב"ם אבל ג ד; חיד' רמב"ן שבועות יז א, ועוד;
- [48] ראה סיכום הדעות באנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, עמ' רסז;
- [49] ראה תוס' נזיר נד ב ד"ה ת"ש; רמב"ם אבל ג ב; רמ"א יו"ד שסט. וראה כנ"ל גם בשו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה;
- [50] הרב ש. גורן, ס' היובל לרב מ. קירשנבלום, עמ' כט ואילך;
- [51] הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך; הרב ל.י. הלפרין, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קצב ואילך, שדחה באריכות שיטה זו;
- [52] משנת אברהם, מילואים והשמטות לח"ב, עמ' רפג;
- [53] ראה משל"מ טומאת מת ה ב;
- [54] שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה;
- [55] הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך. יש להעיר כי גישה זו מבוססת על השיטה המבוארת בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה. אמנם בשו"ת הגרי"א הרצוג שם סבור שעיקר לימוד חכמת הרפואה וודאי שמצווה גדולה היא, ומוכיח משבת פב א;
- [56] נחל אשכול ח"א הקדמה עמ' יא ואילך; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שג; שו"ת מהר"י אסאד חאו"ח סי' מז; שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' טז; שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' לא; כל בו על אבלות ח"א עמ' 81-83, אות כב; עשה לך רב ח"ג סי' לב; שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קסד. וראה באריכות המחלוקת בין ר' יצחק שמואל ריג"ו (המכונה יש"ר) בכרם חמד כרך ה, שנת תרי"ד, ור' צבי הכהן שערשעוובסקי בהמליץ שנה תרמ"ד גליון א, שהתירו לכהן ללמוד רפואה, ולעומתם מה שאסרו הרבנים בני דורם - ראה ראה הרב י.א. גולדברג, קובץ יגדיל תורה, שנה ח, תרע"ז, עמ' 135, ועמ' 191, ועמ' 256, ועמ' 292; הנ"ל, שנה ט, תרע"ז-ח, עמ' 63, ועמ' 111, ועמ' 177, ועמ' 223, ועמ' 254; הרב ד. רעוועל, יגדיל תורה, שנה ח, תרע"ז-ז, עמ' 85, ועמ' 142;
- [57] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה. וראה שם, שדוחה הראיה שהיו מרבתינו הראשונים שהיו כהנים וגם רופאים, כי הם למדו מכוחות עצמם, ולא נטמאו למתים;
- [58] ילקוט יוסף, ח"ז סי' ל ס"ז;
- [59] שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה;
- [60] גשר החיים ח"א פ"ו ס"א סק"ד;
- [61] טושו"ע יו"ד שעג ב; מאירי סנהדרין נא ב;
- [62] יבמות ק ב; סנהדרין ה ב; רמב"ם איסורי ביאה יט י, ואבל ג יא; טושו"ע יו"ד שעג ב, ואבהע"ז ז כ. ובענין כהן ממזר - הט"ז אבהע"ז סי' ז סק"ד הסתפק בכך; ובשו"ת עונג יו"ט סי' קכ, ודבר אברהם סי' כו, העלו שממזר אינו כהן;
- [63] קידושין כט א; סוטה כג א; רמב"ם ע"ז יב ג, ואבל ג א; טושו"ע יו"ד שעג ב;
- [64] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח; שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קסד. ויש להעיר, שבס' עשה לך רב ח"ג סי' לב אסר לכהן ללמוד אפילו אם לומדים על גופות העשויות מפלסטיק, כיוון שבעתיד בשעת העיסוק ברפואה עלול לקרות שיצטרך לטפל בגוסס, אך לפי רוב הפוסקים אין על הכהן איסור לטפל בגוסס, כמבואר להלן;
- [65] בכורות מה ב; רמב"ם ביאת מקדש ו ט;
- [66] ב"י או"ח סי' קכח; שו"ע או"ח קכח מא;
- [67] בכורות, רמב"ם ושו"ע שם;
- [68] באוה"ל קכח מא ד"ה נטמא למת. וראה שם שהשאיר דין זה בצ"ע;
- [69] שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שג;
- [70] שו"ת מהר"י אסאד חאו"ח סי' מז;
- [71] שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' טז;
- [72] שו"ת ובחרת בחיים סי' לד; שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' לא;
- [73] שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' לא. וראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' ב;
- [74] תוס' ב"מ קיד ב ד"ה אמר. וראה שו"ת הרדב"ז ח"ו סי' שני אלפים רג; העמק שאלה סי' קסד אות יז; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קעד סוף ענף א;
- [75] שו"ת בית יעקב סי' קל;
- [76] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח; הגה' נחלת צבי יו"ד סי' שע;
- [77] שו"ת צמח צדק (קרוכמל) סי' יג. וראה בשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' תסח אות יז, שהתיר טומאה דרבנן לכהן במקום מצווה;
- [78] שו"ת באר משה ח"ב סי' קיג;
- [79] פת"ש יו"ד סוסי' שע; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח; מהר"ץ חיות, דרכי הוראה סי' א;

- [80] שו"ת בית יעקב סי' קל. וראה בשו"ת באר משה ח"ב סי' קיג אות' ב-ג;
- [81] לימודי השם, הובא בשד"ח מערכת אבילות כלל קיא; שו"ת חת"ס שם; שו"ת מחזה אברהם ח"ב חיו"ד סוסי יט; גשר החיים ח"א פ"ב סק"ב (ב);
- [82] הגה' נחלת צבי, יו"ד סי' שע; פת"ש יו"ד סי' שע סק"א; כל בו על אבילות ח"א עמ' 23 סע' כג. וראה שו"ת צמח צדק הראשון סי' יג. וראה בשו"ת מחזה אברהם שם, שלא שייך כלל זה שלא מכל אדם וכו', אלא בענין נדרים, אבל אין בכוחו להתיר איסורים, שהרי אותו ספק שייך גם על הרופא הכהן;
- [83] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קסד;
- [84] ויקרא כא ב-ג; יחזקאל מד כה; סוטה ג א;
- [85] רמב"ם אבל ד ו; טושו"ע יו"ד שעג; שו"ת הרשב"א ח"א סי' כז; אור זרוע ח"ב סי' תכז. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' תמאת כהנים, אות ז;
- [86] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד סי' שלט סק"ד;
- [87] שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' צו אות כא;
- [88] ברכות יט ב; נזיר יז א; רמב"ם אבל ג ח;
- [89] שו"ת חת"ס חיו"ד סוסי' שלח;
- [90] שו"ת צמח צדק לובביץ חיו"ד סי' רלח; שד"ח מערכת אבילות כלל קיב;
- [91] שו"ת הלל אומר חיו"ד סי' רכט;
- [92] שו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ג ח"ב סי' ריב; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג סי' כז; אח לצרה, עמ' 13; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רמח;
- [93] הגרש"ז אויערבאך, והגרי"י נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם חיו"ד סי' שע סק"ב 2; שו"ת ציץ אליעזר חיו"ד סי' ח אות ג;
- [94] רמ"א או"ח קכח מה. וראה שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' טו; שו"ת בנין ציון ח"א סי' צ; ערוה"ש או"ח קכח סו-סט; מ"ב שם סקקע"ד; שו"ת יביע אומר, ח"ו חאו"ח סי' כב;
- [95] נשמת אברהם חאו"ח סי' קכח סק"י;
- [96] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם שם. וראה בט"ז או"ח סי' קכח סקל"ט; מ"ב שם סקקע"ה.
- [97] וראה באריכות בערוה"ש או"ח קכח סו-עב;
- [98] שו"ת בנין ציון ח"א סי' פג; בן איש חי, שנה ב, תצא סק"כ;
- [99] שו"ת דודאי השדה סי' ק; דרכי חסד, סי' ב ס"ו;
- [100] שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' קמו;
- [100] האדמו"ר מצאנז, הובאו דבריו בסוף מאמרו של הרב י.ב. ווייס, בשבילי הרפואה, ג-ד, תש"מ, עמ' קלט ואילך;
- [101] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קסד;
- [102] ברכות לב ב; רמב"ם תפילה טו ג; טושו"ע או"ח קכח לה; ט"ז שם סקל"ב; ערוה"ש או"ח קכח נג. וראה תוס' סוטה לט א ד"ה וכו', ותוס' סנהדרין לה ב ד"ה שנאמר. וראה עוד בשו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' עט;
- [103] שו"ת אור זרוע ח"א שו"ת סי' קיב; רמ"א שם, וסיים 'והכי נהוג'; שו"ת לחם רב סי' ג. וראה בס' יחווה דעת ח"ה סי' טז, ובהערה שם;
- [104] לקט הקמח או"ח סי' קכח סקל"ו; מנחת אהרן כלל טז סי' ע; ילקוט יוסף ח"א הל' נשיאת כפים סי"ח. וראה עוד שו"ת שבט הלוי ח"א סי' מג; יחווה דעת ח"ה סי' טז;
- [105] שו"ת מהר"ם רוטנברג, דפוס פראג סי' א; מרדכי מגילה פ"ג סי' תתיח; הגה' מיימוניות תפילה טו אות א; שו"ע או"ח קכח לו. וראה שו"ת מהרש"ם ח"ה סי' ל;
- [106] שו"ת הרדב"ז מכתב-יד חאו"ח סי' כב, הובא בשו"ת ציץ אליעזר חיו"ג סי' קב סוף אות ה; מג"א סי' קכח סקנ"ג; מ"ב סי' קכח סקק"ט;
- [107] רב שו"ע או"ח קכח נ; שעה"צ שם סקק"א;
- [108] הרב י. גליקמן, נועם, כ, תשל"ח, עמ' קעא;
- [109] ילקוט יוסף ח"א הל' נשיאת כפים ס"כ;
- [110] שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קפו; שו"ת נובי"ק חאו"ח סי' ה; מ"ב סי' קכח סקנ"א;
- [111] שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' א. וראה עוד בברכ"י שו"ת ברכה או"ח סי' קכח סק"א; שע"ת סי' קכח סקכ"ה;
- [112] שו"ת נובי"ק חאו"ח סי' ה; מ"ב סי' קכח סקנ"ב;
- [113] שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' יג;
- [114] שערים מצוינים בהלכה סי' קסק"ה, בשם שו"ת בית ישראל סי' יז;
- [115] שו"ת יביע אומר, ח"ח חאו"ח סי' יג. וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים, ח"א סי' צד אות ב, שכהן שיש לו רטיה על אצבע יכול ליטול ידיו ולעלות לדוכן;

- [116] ס' יסודי ישורון ח"ב עמ' מט;
- [117] מ"ב ס' קכח סקנ"ג;
- [118] שו"ת חמדת צבי ח"ד ס' טו;
- [119] מגילה כד ב; רמב"ם תפילה טו ב; טוש"ע קכח ל;
- [120] ביאור"ל שם;
- [121] נשמת אברהם ס' קכח סק"ה. והוא על פי המבואר בשו"ע או"ח קכח לא;
- [122] פר"ח או"ח קכח ל. וראה במ"ב שם סק"א, ובשעה"צ סקפ"ו;
- [123] שו"ת מנחת יצחק ח"י ס' יא, על פי חיי אדם לג י, ומ"ב ס' קכח סק"ז;
- [124] מחזיק ברכה בקונט' אחרון או"ח ס' קכט סק"א; הגר"מ טוקצינסקי, לוח ארץ ישראל, ג' בתשרי;
- [125] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סוסי' תקנט;
- [126] שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג ס' כז; שו"ת מהרש"ם ח"ב ס' רלג; ר' מאיר אריק, וילקט יוסף, שנה י"ד, ס' עד; שו"ת שרידי אש ח"ב ס' קלד; שו"ת חלקת יעקב ח"א ס' כז; שערים המצויינים בהלכה ס' רב סק"ו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז ס' כ אות ב;
- [127] שו"ת חלקת יעקב ח"א ס' כז; שו"ת משנה הלכות ח"ד ס' קמו; שם ח"ו ס' רה וסי' רז; נשמת אברהם חיו"ד ס' שעב סק"א;
- [128] שו"ת ציץ אליעזר חט"ז ס' לג;
- [129] שערים המצויינים בהלכה ס' רב סק"ו. וראה בפת"ש יו"ד ס' שעב סק"ד, וביד אברהם יו"ד שם, שאם בשעת כניסתו לבית היה בהיתר, היינו שלא היה שם מת, ואחר כך מת שם מת, לא נחשבת השהייה כמעשה, עיי"ש לענין גדול כבוד הבריות;
- [130] נשמת אברהם, שם;
- [131] שו"ת ציץ אליעזר חט"ז ס' לג; נשמת אברהם שם, בשם הגר"א"י וולדינברג, ובשם הגרש"ז אויערבאך;
- [132] הגרש"ז אויערבאך, שם;
- [133] כמבואר בש"ך יו"ד ס' שעא סקט"ו, ובשו"ת פנים מאירות ח"ב ס' צג, ובשו"ת נוב"ק חיו"ד ס' צד, ובחזו"א יו"ד ס' רי אות א;
- [134] שו"ת שבט הלוי, ח"ח ס' רנח אות א;
- [135] הגר"ח"פ שיינברג, מוריה, אלול, תשמ"ד, עמ' 60;
- [136] שו"ת מנחת יצחק ח"א ס' קלד;
- [137] שו"ת שרידי אש ח"ב ס' קלד. וראה עוד בשו"ת מהרש"ם ח"ג ס' שסו;
- [138] שו"ת מנחת יצחק שם. בד"ק תומאת שלד המת - ראה חזו"א יו"ד ס' קיד. וראה בשו"ת יד רמה חיו"ד ס' קכט, ובשו"ת הר צבי חיו"ד ס' רפג, בענין בית-ספר שמחזיקים שם גולגולת של מת;
- [139] שו"ת נוב"ק חיו"ד ס' רט;
- [140] הר אבל, ריש ענף יח;
- [141] שו"ת חבלים בנעימים ח"ה ס' כג. וראה בב"י אבהע"ז ס' ו, שבזמן הזה מותר לקצץ אצבעות הכהן כשיש צורך בכך, ואף שעושהו בעל מום;
- [142] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג ס' טז;
- [143] שו"ת משנה הלכות ח"ד ס' קמו; שם ח"ו ס' רה, וסי' רז, וסי' רי; שו"ת חלקת יעקב ח"א ס' כז; שו"ת מנחת שלמה, ח"ב ס' צו אות כא;
- [144] שו"ת שרידי אש ח"ב ס' קלד; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס' רמח; שם ח"ב ס' קסו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז ס' כ אות ב. ואף מה שהתירו ביקור חולים של כהן בבית חולים בשו"ת תשורת ש"י ח"א ס' תקנט, ובשו"ת טוטו"ד מהדו"ג ח"ב ס' ריב, משמע שמדובר בבית חולים, שרוב המאושפזים הם נוכרים;
- [145] שערים המצויינים בהלכה, ס' רב סק"ו, ובקונטרס אחרון שם;
- [146] שערים המצויינים בהלכה, שם;
- [147] שו"ת שבט הלוי ח"ב סוסי' רה; שם ח"ה ס' קפד;
- [148] תורת היולדת פנ"ז הע' ג;
- [149] הרב ל.י. הלפרין, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קסז ואילך;
- [150] יש להעמיד חולים על חזקתם שהם חיים; יש לסמוך על הסוברים שסוף טומאה לצאת היא מדרבנן; יש הסוברים שטומאה העוברת מחדר לחדר היא רק מדרבנן; כהני חזקה בימינו; שיטת הראב"ד שאין איסור תורה להוסיף על הטומאה ועוד;
- [151] הגרש"ז אויערבאך, הובא בנשמת אברהם חיו"ד ס' שלה סק"ד. וראה בנשמת אברהם שם, ובאריכות במאמרו של הרב ל.י. הלפרין, הלכה ורפואה, שם - דיון בקושיא שספק טומאה ברה"ר טהור, ולמה יהא לכהן אסור להיכנס לבית חולים;

- [152] ס' ועלהו לא יבול, מהנהגותיו והדרכותיו של הגרש"ז אויערבאך, עמ' סא-סג;
- [153] שו"ת מנחת יצחק, ליקוטי תשובות ס' קכט אות ג;
- [154] נזיר מד א; רמב"ם אבל ב טו; תורת האדם לרמב"ן הוצאת שעוועל, עמ' קמא; טושו"ע י"ד שעג ט; ש"ך שם סק"ד; גשר החיים ח"א פ"ו אות ה סק"ב. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ג ס' קסא אות א, ובאנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, אות יא, בשיטות הפוסקים בדין זה;
- [155] טושו"ע שם;
- [156] רדב"ז הל' אבל ב טו. וראה שו"ת הרדב"ז ח"ו, ס' שני אלפים רעב; חזו"א אהלות ס' כב סקל"ה; חזו"א י"ד רי טו; שו"ת שבט הלוי שם אות ג;
- [157] ראה תורת האדם לרמב"ן הוצאת שעוועל, עמ' קמא; ב"י י"ד סוסי' שעג; טושו"ע י"ד שעג ט; שו"ת הרדב"ז ח"ו ס' שני אלפים רעב; משכנות יעקב י"ד ס' עד; חכמת אדם קס ז; גשר החיים ח"א פ"ו אות ה סק"ב; חזו"א חיו"ד ס' רי סקט"ו, ואהלות ס' כב סקל"ה; כל בו על אבלות ח"א עמ' 69; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס' מח; שו"ת שבט הלוי שם אות ב;
- [158] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס' רנא; שם ח"ב ס' קסה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס' מח; ילקוט יוסף, ח"ז ס' ל ס"ג. וכן משמע משו"ת מהר"ם שיק חיו"ד ס' שנט;
- [159] שו"ת שבט הלוי שם אות ד; שו"ת משנה הלכות ח"ג ס' קכא; שמירת שבת כהלכתה פס"ד ס"ו*. וכן משמע מדברי שאול י"ד ס' שעג סק"ט, ומחזו"א אהלות ס' כב סקל"ה;
- [160] רדב"ז על הרמב"ם, אבל ב טו;
- [161] שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד ס' שנט; שו"ת שבט הלוי ח"ג ס' קסא;
- [162] ראה במפענח צפונות פ"ו ס' טו, שכהן בעל מום יש עליו שם כהן ושם זרות, והיכא דפסול זר, פסול בעל מום, והיכא דבעי כהן - כשר. וכן חקירה אם חסרון בעל מום בכהן הוא פסול בכהונה או רק דין;
- [163] ראה בכורות לז ב; רמב"ם ביאת המקדש ו ד; רמב"ן עה"ת שמות כא כד;
- [164] רמב"ם שם ו ז;
- [165] רמב"ם שם ו ה;
- [166] רמב"ם שם ז א. וראה ברמב"ן עה"ת ויקרא כא יח;
- [167] רמב"ם שם ח א;
- [168] רמב"ם שם ח יז;
- [169] ספרא ויקרא כא ח; גיטין נט ב; רמב"ם סהמ"צ מ' עשה לב; רמב"ם כלי המקדש ד ב; רמ"א או"ח קכח מה. וראה במשך חכמה ויקרא כא ח; תו"ת שם;
- [170] ספרא שם; רמב"ם סהמ"צ שם; ס' החינוך מ' רסט. וראה במנ"ח שם; פרמ"ג או"ח ס' קלה במשב"ז סק"א; שו"ת דובב מישרים ח"ג ס' ז;
- [171] ספרי דברים כא ה. וראה בתענית כז א, ובתוס' שם ד"ה אי. וראה עוד בערוה"ש או"ח קכח מד. וראה ט"ז או"ח ס' קכח סקכ"ז, שהקשה מדעתו למה לא יהיה כהן בעל מום פסול לנשיאת כפיים, והיא קושיית הגמ' תענית כז א. וכבר העירו על כך בנתיב חיים על שו"ע שם; הגה' מהר"ץ חיות, תענית שם;
- [172] מגילה כד ב. וראה בתו"ת דברים פכ"א אות מא; שו"ת חמדת צבי ח"ד ס' ט סק"ב; אנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' בעל מום (א), עמ' קיט, הע' 98;
- [173] מגילה כד ב; רמב"ם תפילה טו ב; טושו"ע או"ח קכח ל;
- [174] ביאור הל' שם, כהכרעה במחלוקת האחרונים בנידון, עיי"ש;
- [175] טושו"ע או"ח שם; מ"ב שם סק"א;
- [176] לח"מ תפילה שם;
- [177] כס"מ תפילה טו ב; ב"י או"ח ס' קכח; שו"ע או"ח קכח לא;
- [178] רמ"א שם;
- [179] מ"ב שם סק"ד-ד-קטו;
- [180] שו"ת הרדב"ז ס' ב' אלפים קיז;
- [181] פרמ"ג או"ח ס' קלא בא"א סקכ"א;
- [182] שו"ת אבני נזר חאו"ח ס' לא;
- [183] הליכות שלמה, פ"י ס"ו;
- [184] שם פ"י הע' י;
- [185] ויקרא כא יז-יח; רמב"ם ביאת מקדש ו א; ס' החינוך מ' רעה-רעו. וראה במשך חכמה, שם, בטעם הדבר שכהן בעל מום פסול, אף אם הוא כשר בכשרים וצדיק בצדיקים, עיי"ש;
- [186] סהמ"צ ל"ת ע; סמ"ג לאווין שח; ס' חינוך, מ' רעה. אבל לוי בעל מום אינו נפסל לעבודות שלו, היינו להיות שוער או משורר - ספרי, דברים יח א; חולין כד א; רמב"ם כלי המקדש ג ח;

- [187] תו"כ פרשה ג פיסקא ב; רמב"ם ביאת מקדש ו ג. וראה במשך חכמה ויקרא כא יז-יח;
 [188] תו"כ אמור כא כא; משל"מ תמידין ומוספין ב י ד"ה עוד י"ל;
 [189] יומא כג ב; רמב"ם תמידין ומוספין ב טו;
 [190] תוס' זבחים טז ב ד"ה שם. וראה במנ"ח מ' רעה סק"ב, שהסתפק בזה;
 [191] מנ"ח מ' שפח;
 [192] תו"כ אמור כא יז; רמב"ם ביאת מקדש ו ב. ואם הוא לאו בפני עצמו - נחלקו הפוסקים, ראה: סהמ"צ
 לרמב"ם ל"ת עא; ס' החינוך, מ' רעו; רמב"ן בהשגות לסהמ"צ שם;
 [193] תו"כ אמור כא כא; רמב"ם ביאת מקדש ו ג;
 [194] תוספתא זבחים פי"ב; סנהדרין פד א; רמב"ם ביאת מקדש ו ג;
 [195] ראה יומא כד א;
 [196] תו"כ אמור כא יז; רמב"ם ביאת מקדש ט י;
 [197] בכורות מג א; רמב"ם ביאת מקדש ו א;
 [198] משל"מ תמידין ומוספין ב י;
 [199] משנה תרומות ח א; רמב"ם ביאת מקדש ט ו; רש"י קידושין סו ב ד"ה ובעל מום;
 [200] בכורות מג ב; רמב"ם שם;
 [201] רמב"ם ביאת מקדש ו ב;
 [202] זבחים טז א;
 [203] משנה מידות ב ה; יומא נד א, ובפירש"י שם ד"ה בעלי מומין;
 [204] ויקרא כא כב; תו"כ שם; זבחים קא ב; רמב"ם מעשה הקרבנות י יז;
 [205] ויקרא ו יא; תו"כ שם; זבחים קב א; רמב"ם שם;
 [206] ויקרא ז ו; תו"כ שם; זבחים שם; רמב"ם שם;
 [207] ב"ק קט ב; רמב"ם כלי המקדש ד ח;
 [208] רמב"ם ביאת המקדש ו א. וראה בכס"מ שם;
 [209] יבמות לב ב; תוס' שם ד"ה בעל מום;
 [210] תו"כ ויקרא י ט; רמב"ם ביאת מקדש א א. וראה במנ"ח מ' קמט סק"ב, שהסתפק אם גם לא חל עליו
 איסור עבודה כשהוא פרוע ראש;
 [211] תו"כ ויקרא כא א; סנהדרין נא ב;
 [212] הוריות יב ב. וראה שיטות האחרונים בנידון באנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' בעל מום (א), עמ' קכ, הע'
 ;113
 [213] ספרי דברים כא ה. וראה במנ"ח מ' תקל, שתמה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה. וראה בצפנת פענח, סוטה
 ד ט;
 [214] תו"כ ויקרא יג ב;
 [215] קידושין כא ב; רמב"ם עבדים ג ח.